Dopady zrušení kvót na evropské a české cukrovarnictví a řepařství

IMPACTS OF PRODUCTION QUOTAS ABOLITION ON EUROPEAN AND CZECH SUGAR INDUSTRY AND SUGAR BEET GROWING

Zpracováno podle referátu předneseného na Cukrovarnicko-lihovarnické konferenci 2019

Oldřich Reinbergr – předseda Koordinační rady Českomoravského cukrovarnického spolku a předseda Svazu lihovarů

České cukrovarnictví za posledních 30 let prožilo několik milníků – pád komunistického režimu v roce 1989, restrukturalizaci od 90. let do roku 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie, i období po vstupu do EU, kdy u nás začaly platit kvóty pro výrobu cukru. Prožili jsme období dobrá, museli jsme ale také čelit dobám těžkým. A právě nyní se opět nacházíme v době, která je pro komoditu cukrovka – cukr nesmírně těžká. Vždyť cena cukru je stejná, jaká byla v roce 1989, přičemž všechny výrobní náklady se zvýšily o stovky až tisíce procent (personální náklady, energie, doprava atd.). S každou tunou vyrobeného cukru tak cukrovary generují ztrátu. Co stojí za příčinou této možná nejhlubší krize českého cukrovarnictví od Sametové revoluce a jaké z ní vedou cesty?

Cukr je komodita, a jeho cenu tak zásadně ovlivňuje potkávání nabídky a poptávky. Bohužel, jak světová produkce, tak výroba cukru v EU po pádu kvót vysoce převyšují spotřebu cukru. Světová nadvýroba cukru, na které se podílejí i největší světoví výrobci cukru, jako například Indie nebo Brazílie, s sebou samozřejmě nese pokles světových cen, což evropským cukrovarníkům způsobuje potíže v podobě nízkých exportních cen, za které jsou nuceni cukr vyvážet na světové trhy mimo EU. V roce 2018/2019 se poprvé v historii stala největším světovým producentem cukru Indie, ve které vyrobili 34 mil. t cukru a která tak přeskočila dosavadního lídra Brazílii, která ve sledovaném období vyrobila 32 mil. t cukru. Každá z těchto zemí řeší svůj přebytek jinak, v důsledku ale přispívají k nízkým světovým cenám. Brazílie je velice liberální, konkurenceschopná a zdravá země, která pomáhá svým cukrovarníkům devalvací domácí měny a tím pomáhá jejich exportním schopnostem, Indie podporuje vývoz až 4 mil. t cukru státními subvencemi. Celkově se ve světě v roce 2018/2019 vyrobilo 185 mil. t cukru, což přibližně odpovídá světové spotřebě (obr. 1.). Ve světě je ale více než 70 mil. t cukru na zásobách, což je hlavní faktor ovlivňující světovou cenu cukru. Ta se pohybuje na burzách v New Yorku a Londýně na úrovni 320–330 USD·t^{-1} cukru. Za tuto cenu je pro evropské cukrovarníky nesmírně těžké vyvážet, ale vzhledem k tomu, že i Evropa se potýká s velkým přebytkem cukru, nic jiného jim nezbývá.

Obr. 1. Bilance cukru ve světě (pramen: F. O. Licht)

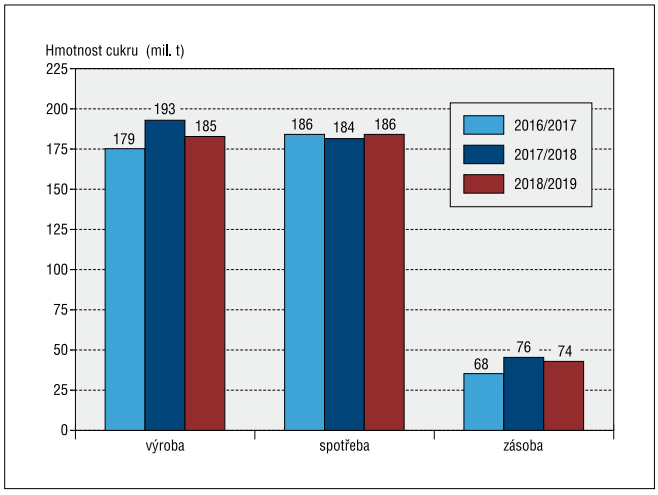

Příčinou evropského přebytku cukru je samozřejmě především zrušení kvót a liberalizace trhu po říjnu 2017. Kvóty pro výrobu cukru platily od roku 2004 a jejich principem bylo vyrovnání nabídky a poptávky tak, aby ceny této komodity nebyly příliš volatilní. Zároveň tento režim zaručoval pěstitelům cukrové řepy určitou standardní cenu, a to nejprve díky stanovené minimální a později referenční ceně cukru. Původní kvóta pro Evropskou unii činila 17,5 mil. t cukru, což zhruba odpovídá spotřebě. EU ale samozřejmě vyráběla cukr i nad tuto kvótu, který na základě vývozních licencí exportovala do třetích zemí mimo EU. Proti tomu se ohradily země jako Thajsko, Brazílie nebo Austrálie, která zažalovaly EU u Světové obchodní organizace s tím, že na světový trh exportuje příliš levný cukr. EU tuto arbitráž prohrála a musela restrukturalizovat svou výrobu a také jí byly omezeny exporty pouze na 1,3 mil. t cukru. Restrukturalizace proběhla v letech 2006–2009 a výroba EU byla během ní snížena z původních 17,5 mil. t na 13,5 mil. t cukru. Česko se ze 454 tis. t cukru dostalo na 370 tis. t. Příčinou bylo, že společnost Eastern Sugar uzavřela své cukrovary – Hrochův Týnec, Němčice a Kojetín. ČR se ale podařilo udržet kvótu, která zhruba odpovídala národní spotřebě cukru. Zůstaly zde tedy cukrovary v Dobrovici, Českém Meziříčí, Opavě, Hrušovanech, Vrbátkách, Litovli a Prosenicích. Těchto 7 cukrovarů vyrobí stejné množství cukru, jako vyrobilo 50 cukrovarů na začátku 90. let. To svědčí o tom, že se v Česku posledních třicet let nespalo, ale restrukturalizace pomohla výraznému zvýšení úrovně a konkurenceschopnosti tuzemských závodů. V říjnu 2017 potom došlo k úplnému zrušení kvót. To s sebou přineslo liberální trh, svobodu exportu (sice za nízké ceny, ale v neomezeném množství) a zrušení některých administrativních povinností. Nicméně zrušení kvót přineslo také obrovskou nadvýrobu, protože všechny globální společnosti v Evropě po zrušení kvót vyrobily značné množství cukru navíc, což způsobilo kolaps, který v současnosti na trhu s cukrem panuje. V roce 2016/2017 se ještě vyrobilo v EU jen 16 mil. t cukru, ale v dalším roce, prvním po zrušení kvót, vystřelila evropská výroba až ke 20 mil. t

cukru. V roce 2018/2019 už potom můžeme vidět opět mírný pokles výroby, který nastal právě v důsledku tíživé situace na trhu s cukrem (obr. 2.).

Tato situace se samozřejmě promítla i do zahraniční obchodní bilance s cukrem v EU. Evropa v době regulovaného trhu s cukrem mohla exportovat jen 1,3–1,4 mil. t cukru, naopak importy musely být vyšší, až 2,9 mil. t cukru, aby byla saturována evropská spotřeba cukru, protože Evropa byla nesoběstačná. V prvním roce po zrušení kvót ale Evropa musela kvůli masivnímu zvýšení výroby vyexportovat 3,6 mil. t cukru a import klesl na 1,6 mil. t. Na těchto číslech je zřetelně vidět přerod z kvótového do liberálního prostředí.

Naproti výše zmíněnému je tuzemská výroba cukru poměrně stabilní (obr. 3.). Česká republika nepřispěla ke kolapsu na trhu, ale jako tradiční cukrovarnická země zareagovala správně na vývoj situace a také po zrušení kvót navýšila svou výrobu, a to o necelých 10 %. ČR by nižší výrobou a obětováním sama sebe nepřispěla ke kultivaci prostředí ani by Evropě nijak nepomohla. Naopak je potřeba, aby ČR ukázala Evropě, a to především starým zemím EU-15, že je tradiční cukrovarnickou zemí a že dokáže v sedmi cukrovarech vyrobit až 630 tis. t cukru, což je téměř 100 tis. t na jeden cukrovar. Tím se Česko řadí k největším cukrovarnickým zemím a je sedmým největším producentem cukru v EU. Spotřeba Česka je přitom zhruba 370 tis. t, takže je ve výrobě cukru jako v jedné z mála zemědělských komodit nejen soběstačné, ale také silně proexportní.

Výše zmíněné má za následek masivní propad cen cukru, které atakují historická minima. Aktuálně se cukr v EU (obr. 4.) podle hlášení Evropské komise obchoduje za 310 €·t^{-1}, což znamená, že žádná evropská cukrovarnická společnost není schopna dosáhnout kladného hospodářského výsledku. Situaci komplikuje také vysoká rozkolísanost cen biolihu (obr. 5.), která je dána cenou na světových burzách, především v Rotterdamu. Naproti tomu cena pitného lihu, dalšího tradičního produktu cukrovarnických společností, je poměrně stabilní.

Ke zhoršení situace v komoditě cukrovka – cukr přispívají také nová nařízení EU pro pěstování cukrové řepy. Evropská komise 28. 4. 2018 rozhodla o zákazu aplikace neonikotinoidů *clotianidinu*, *thiamethoxiamu* a *imidaclopridu* na venkovních plochách. V nejhorší době pro pěstování cukrové řepy tak dochází k výrazným restrikcím v používání látek, které se používají pro ochranu cukrové řepy. Tyto restrikce prodraží pěstování řepy a zároveň i sníží konkurenceschopnost této plodiny vůči třtině, například tím, že se dají očekávat nižší výnosy, protože řepa nedostane vše, co potřebuje ke svému růstu, popřípadě ochraně. Pro zákaz těchto látek hlasovalo 16 členských států EU, např. Francie, Belgie nebo Nizozemsko, čtyři země, včetně České republiky, byly proti, zdrželo se osm států. Česko prostřednictvím Ministerstva zemědělství požádalo o výjimku, a tak může pro osev 2019 tyto látky ještě využívat. Jejich osud v dalších letech je však nejistý. Bude tak potřeba hledat nové způsoby, jak vykompenzovat problémy, které zákaz těchto látek v pěstování řepy způsobí.

Na situaci českého cukrovarnictví také vzhledem k silné proexportní orientaci doléhá vývoj kurzu české koruny ke společné evropské měně euro. S každým posílením tuzemské měny totiž čeští producenti cukru ztrácejí tržby za vývoz cukru. Pokud mluvíme o tom, že Česko ročně vyveze až 300 tis. t cukru (obr. 6.), znamená každé posílení koruny vůči euru o 1 korunu ztrátu pro tuzemské cukrovarnictví ve výši 300 mil. Kč ročně. Intervence České národní banky dlouho držely kurz české koruny na úrovni 27 Kč·€$^{-1}$ a naštěstí se nepotvrdily původní předpoklady, které hovořily o tom, že s koncem intervencí postupně koruna posílí až na úroveň 23 Kč·€$^{-1}$, nicméně došlo k posílení na 25,5 Kč·€$^{-1}$. Ztrácíme tedy oproti kurzu zafixovanému z dob intervencí ČNB zhruba 1,5 Kč na každém euru, neboli

Obr. 2. Bilance výroby, spotřeby, importu a exportu cukru v EU (pramen: interní šetření Tereos)

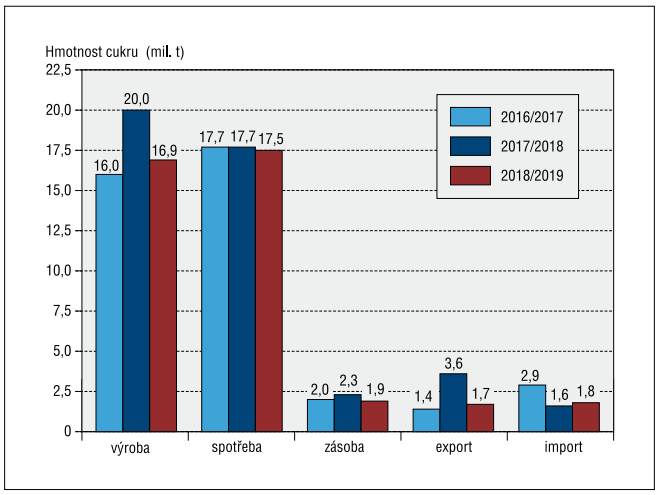

Obr. 3. Bilance cukru v České republice (pramen: ČSÚ)

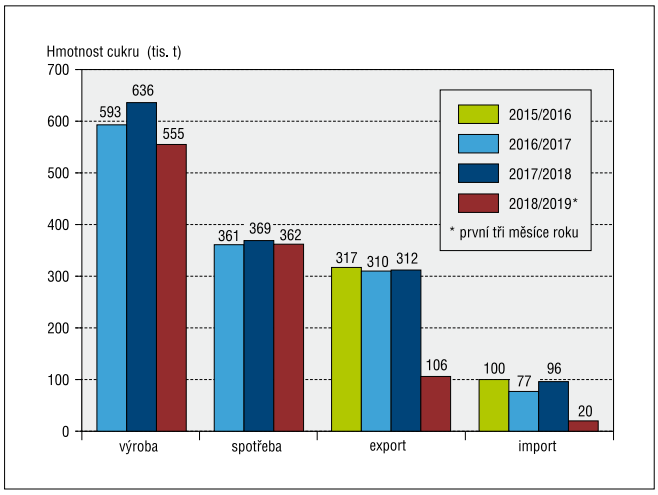

Obr. 4. Vývoj ceny bílého cukru v EU podle Evropské komise (pramen: Sugar Market Situation, European Commission)

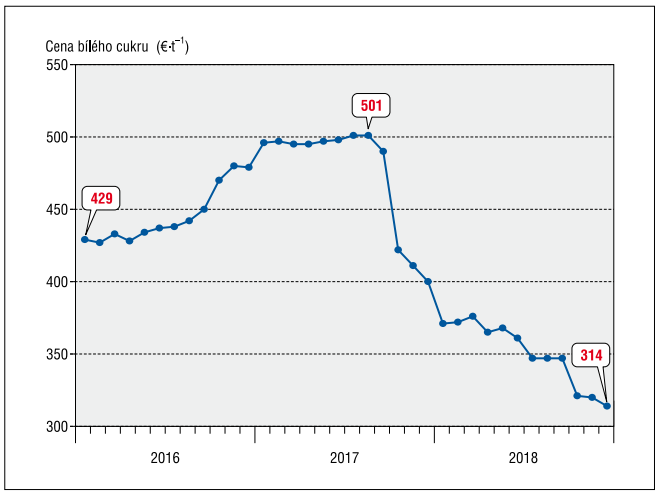

Obr. 5. Vývoj cen lihu v EU (pramen: interní šetření Tereos TTD)

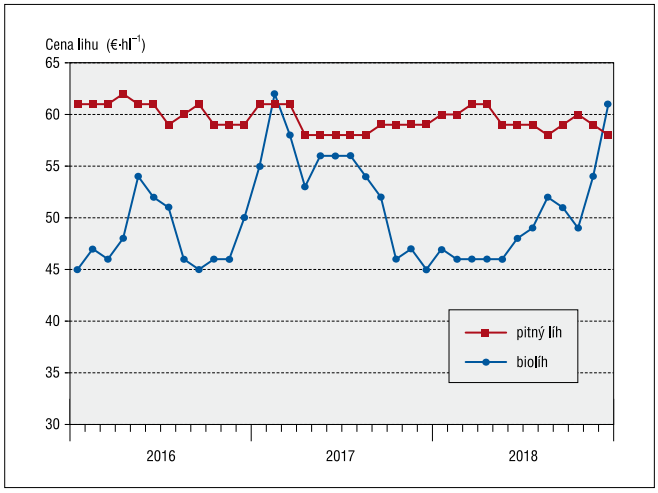

Obr. 6. Česká zahraniční obchodní bilance cukru (pramen: ČSÚ)

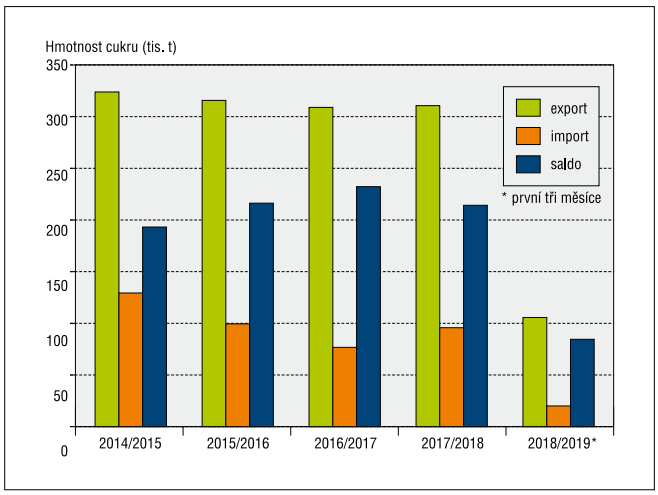

450 mil. Kč ročně pro tuzemský cukrovarnický průmysl. Nic z výše zmíněného by nemělo na české cukrovarnictví tak dramatický dopad za předpokladu, že by cukrovarnické společnosti mohly pokles svých tržeb promítnout do cen své jediné suroviny pro výrobu – cukrové řepy. Pokud bychom promítli současnou cenu cukru do cen cukrové řepy, byla by její cena cca 500 Kč·t^{-1}. To je samozřejmě cena, kterou zemědělci rozhodně neakceptují a za tuto cenu nejsou schopni ani ochotni cukrovou řepu pěstovat. Pokud tedy dnes cukrovary platí víc, a ony platí víc, tak je to s vědomím vlastní ztráty. Ani tak ale není cena dostatečně vysoká, aby pěstitelům dokázala pokrýt jejich náklady. I oni jsou tedy ve ztrátě. Pro pokračování pěstování cukrové řepy a výroby cukru v Česku je tedy nesmírně důležité, aby toto období netrvalo moc dlouho, protože cukrovary ani pěstitelé takovouto situaci nemohou dlouho vydržet.

Nabízí se tedy otázka pomoci od Evropské unie. Ta zatím nechce na tuto možnost slyšet, zatím se k podpoře staví negativně. V žádném případě se do nově nastoleného liberálního prostředí nechce vměšovat a nechce nijak řešit současnou dramatickou situaci. Podpora odvětví cukrovka – cukr se tak řeší na úrovni jednotlivých členských států, přičemž mezi jednotlivými zeměmi probíhá de facto boj, ve kterém se rozhoduje o tom, kde se bude pěstovat cukrová řepa a vyrábět cukr. A tento boj mohou vedle konkurenceschopnosti jednotlivých pěstitelů a výrobců rozhodnout také národní rozpočty a výše státních subvencí, které se mezi jednotlivými zeměmi výrazně liší. V zemích původní EU-15 mají stále vyšší podpory, než máme v Česku, a to mnohdy až o třetinu. Je třeba poděkovat Ministerstvu zemědělství, Státnímu zemědělskému intervenčnímu fondu a také nevládním zemědělským organizacím, protože cítí vážnost situace a snaží se komoditě cukrovka – cukr pomoci. Řepa má v současnosti podporu v rámci tzv. citlivých komodit ve výši 450 mil. Kč, ve hře je také kompenzace ztrát způsobených suchem, mluví se až o 100 mil. Kč. Podporou je i vratka na spotřební daň u nafty, tzv. zelená nafta, ve výši 9,50 Kč·l^{-1}, která se vztahuje na ty pěstitele, kteří pěstují řepu na výměře vyšší než 10 % ze své celkové výměry orné půdy. Otázkou je, jaká bude výše podpor v ostatních zemích. Pokud přepočteme 450 mil. Kč z citlivých komodit na plochu, vychází nám podpora v ČR zhruba 240 €·ha^{-1}. V některých zemích EU ale mají podpory výrazně vyšší, například na Slovensku 567 €·ha^{-1}, v Polsku 400 €·ha^{-1}, v Maďarsku 395 €·ha^{-1} a v Rumunsku dokonce 645 €·ha^{-1}.

Cukrovarnické společnosti ale nespoléhají jen na pomoc státu a hledají řešení nastalé situace samy, neboť si uvědomují, že ji způsobily svou nadvýrobou cukru. Například Francie má spotřebu 2 mil. t cukru a vyrábí 6 mil. t. Německo má spotřebu 2,5–3 mil. t cukru a vyrábí 5 mil. t. Nizozemsko na spotřebu 700 tis. t vyrábí skoro 2 mil. t cukru. Česká republika vyrábí 630 tis. t na spotřebu 370 tis. t. Některé společnosti proto již oznamují snížení výroby a zavírání některých svých továren. Německý Südzucker oznámil snížení výroby o 700 tis. t cukru, přičemž plánuje uzavřít dvě továrny v Německu, dvě ve Francii a dvě až tři ve východní Evropě. Crystal Union chce uzavírat jednu továrnu ve Francii a jednu ve východní Evropě, British Sugar uzavírá jednu továrnu ve Španělsku.

Závěr

Česká republika je i nadále konkurenceschopná. Může konkurovat v pěstování řepy, a to i přes žalostný loňský rok, kdy panovalo extrémní sucho. Loňský rok by ale neměl být ukazatelem kvality českého řepařství. Je nesmírně důležité z jednoho extrému nevyvozovat závěry a nehledat v něm nový

trend. Jsme schopní pěstovat až 90 t·ha^{-1} řepy. Také čeští výrobci cukru jsou vysoce efektivní a konkurenceschopní. Je potřeba ale v tuto chvíli reagovat na vývoj situace, nadále se snažit o zlepšování pěstování cukrové řepy a snižování výrobních nákladů v cukrovarech dle možností každé továrny. Je zapotřebí silné pozice Ministerstva zemědělství a ministra zemědělství v Evropské unii proto, aby ustál případné nevýhodné návrhy pro ČR, stejně tak potřebujeme silný hlas velkých nevládních organizací (Agrární komora, Zemědělský svaz), které jsou sdružené ve velkých evropských nevládních organizacích, a samozřejmě silný hlas ČMCS, který působí v CEFS. Je potřeba, aby naše reprezentace v EU odpovídala naší pozici 7. největšího výrobce cukru. Jen za takových podmínek bude české cukrovarnictví schopno tyto těžké časy přežít a vyjít z této situace posíleno.

Souhrn

Evropské a české cukrovarnictví se nachází v nejhlubší krizi za posledních 30 let. Ta je způsobena vysokou nadvýrobou cukru v Evropské unii, jež vedla k propadu cen na historická minima. Současně je nízká také cena cukru na světových trzích, jež neumožňuje vyvážet cukr za adekvátní ceny. Do už tak komplikované situace vstupují ještě další faktory v podobě posilování české koruny vůči měně euro nebo restrikcí v používání přípravků k ošetření pěstování cukrové řepy. Evropští i tuzemští producenti cukru se tak nachází ve složité ekonomické situaci a v Evropě se znovu rozhoduje o tom, kde se nadále bude pěstovat cukrová řepa a vyrábět cukr. Významnou roli v tomto procesu sehraje postoj národních rozpočtů a výše státních podpor pro pěstování cukrové řepy.

Klíčová slova: výroba cukru, trh s cukrem, cukr, cukrová řepa, Česká republika, Evropská unie, kvóty, liberální režim.

Reinbergr O.: Impacts of Production Quotas Abolition on European and Czech Sugar Industry and Sugar Beet Growing

The Czech sugar industry has been facing the deepest crisis of the last 30 years. This is due to a huge sugar overproduction in the European Union, which has caused prices to fall to their all-time bottom level. Sugar prices in the international market remain low, too, making it impossible to export sugar at satisfactory prices. This difficult situation is made worse by other external factors, such as the strengthening of the Czech crown with respect to the euro, or restrictions on the use of pesticides in sugar beet growing. As a result, European and national sugar producers have been experiencing financial difficulties; once again, it is being decided where in Europe sugar beet is to be grown and sugar produced. An important role in this process will be played by individual Member States' budgets, and the amount of public subsidies to sugar beet growing.

Key words: sugar production, sugar market, sugar, sugar beet, Czech Republic, European Union, quotas, liberal system.

Kontaktní adresa – Contact address:

Ing. Oldřich Reinbergr, Tereos TTD, a. s., Palackého náměstí 1, 294 41 Dobrovice, Česká republika